

ศาสนาโลก

World's Religion

พุทธรักษ์ ปราบนอก
สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาของโลก ศาสนาหมายถึง คำสั่งสอนที่เน้นให้มนุษย์ละเว้นความชั่วและทำความดี และการมอบศรัทธาบูชาพระเจ้า องค์ประกอบของศาสนา คือ ศาสดา หลักธรรม ผู้สืบทอด พิธีกรรม และสถานที่ประกอบพิธีกรรม ศาสนามีบ่อเกิดจากความกลัว ความจำเป็น การมีความรู้บกพร่องทางภูมิศาสตร์ และการคิดหาเหตุผล โดยมีวิวัฒนาการมาจากการนับถือธรรมชาติ วิญญาณนิยม พหุเทวนิยม เทพเจ้าประจำกลุ่ม เอกเทวนิยม และอเทวนิยม ตามลำดับ ศาสนาสามารถแบ่งประเภทได้หลายลักษณะ คือ การแบ่งตามลักษณะของความเชื่อ การได้รับการนับถือ ลำดับวิวัฒนาการของศาสนา และผู้นับถือศาสนา ศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตมีเป้าหมายและความหวัง เป็นบ่อเกิดของศิลปวัฒนธรรมที่ดีงาม เสถียรภาพ และความสงบสุขในสังคม

คำสำคัญ : ศาสนาโลก

Abstracy

This article intends to present the content of world's religion. Religion refers to teaching that emphasizing humans to refrain from evil deeds and do good deeds as well as worship God. The components of Religion are Prophet, Principles, Successors, Rituals, and Ceremonial Sites. Religion is created by fear, need, having faults knowledge of geography, and reasoning with the evolution from worshipping nature, Animism, Polytheism, Monotheism, and Atheism respectively. Religion can be classified into various types i.e., classified along with nature of faith, to be respected, evolution of religion, and worshipper. Religion is what restraint mind and principle in living a life. It gives a goal and hope in life. It is a source of excellent culture, stability, and peace in the society.

Keyword : World Religion

1. บทนำ

ในประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติ ไม่มียุคสมัยใดและไม่มีเผ่าใดเลยที่มนุษย์จะไม่นับถือศาสนา ศาสนามีอิทธิพลและแพร่หลายในสังคมมนุษย์ทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่สังคมยุคดึกดำบรรพจนถึงยุคปัจจุบัน ศาสนาจึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์มากที่สุด

ศาสนามีคุณค่าต่อมนุษย์ในทุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิต เพราะศาสนาช่วยให้มีหลักที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ย่อมต้องมีปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระทบกระทั่งกัน เมื่อมนุษย์แต่ละคนมีความต้องการที่แตกต่างกันก็แสดงพฤติกรรมที่ต่างกันอย่างออกมา บางพฤติกรรมก็ทำให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน จึงจำเป็นต้องมีหลักปฏิบัติที่ถูกต้องของการอยู่ร่วมกันในสังคม นั่นคือหลักคำสอนทางศาสนานั้นเอง เมื่อทุกคนในสังคมมีหลักปฏิบัติที่ถูกต้องดั่งงามย่อมทำให้สังคมสงบสุข

ศาสนาในโลกนี้มีทั้งศาสนาที่ยอมรับนับถืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า และศาสนาที่ไม่เชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า แม้หลักคำสอนของแต่ละศาสนาจะแตกต่างกัน แต่ทุกศาสนาล้วนมีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์เป็นคนดีและมีความสุขทั้งสิ้น

การศึกษาความหมาย มูลเหตุการเกิดขึ้น วิวัฒนาการ ประเภทและความสำคัญของศาสนาจะทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ถูกต้อง เข้าใจความแตกต่างทางศาสนา ก่อให้เกิดความเคารพต่อศรัทธาทางศาสนาของผู้อื่น เพราะทุกศาสนาล้วนมีเป้าหมายอันเดียวกัน ดังนั้น ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงใคร่จะนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนาต่างๆ ที่สำคัญของโลก

2. ความหมาย

คำว่า ศาสนา นักปราชญ์ได้นิยามความหมายไว้แตกต่างกันอยู่มาก จึงขอนำเสนอความหมายที่ควรทราบ โดยแยกเป็นความหมายตามรูปศัพท์และความหมายตามทัศนะของชาวตะวันออกและชาวตะวันตก ดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า ศาสนา มาจากคำในภาษาสันสกฤต คือ ศาสน ในภาษาบาลี คือ ศาสน แปลว่า คำสั่งสอน หรือการปกครอง โดยคำสั่งสอน แยกเป็น คำสั่ง หมายถึง ข้อห้ามทำความชั่ว เรียกว่า ศีล หรือ วินัย คำสอน หมายถึง คำแนะนำให้ทำความดี ที่เรียกว่า ธรรม เมื่อรวมคำสั่งและคำสอน จึงหมายถึง ศีลธรรม หรือศีลกับธรรม นั่นคือ มีทั้งข้อห้ามทำความชั่ว และแนะนำให้ทำความดี ส่วนการปกครอง หมายถึง การปกครองควบคุมจิตใจตนเองอยู่เสมอ และรับผิดชอบการกระทำทุกอย่างของตนเอง การสามารถปกครองจิตใจของตนได้ จะทำให้บุคคลไม่ทำความชั่ว

ส่วนในภาษาอังกฤษ คำว่า ศาสนา ตรงกับคำว่า Religion มาจากภาษาละตินว่า Religare หรือ Relegere ตรงกับคำว่า Together คือ การรวมเข้าด้วยกัน ระหว่างสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่ง หมายความว่า ความผูกพันหรือสัมพันธ์ระหว่างสิ่งสองสิ่ง ให้เป็นสิ่งเดียวกัน หรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือมนุษย์

ความหมายโดยตรงในที่นี้ คือ ความสัมพันธ์ทางวิญญาณระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า (เสฐียร พันธงสี, 2542 : 8) ดังนั้น ในภาษาอังกฤษ คำว่า ศาสนา จึงหมายถึง ความสัมพันธ์หรือความผูกพันระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า (เดียน คำดี, 2541 : 4) ส่วน

สรุปได้ว่า ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤต คำว่า ศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนที่ประกอบด้วยหลักศีลธรรมทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติ ส่วนในภาษาอังกฤษ คำว่า ศาสนา หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า โดยมีการยอมมอบกายถวายชีวิตของตนให้พระเจ้าด้วยความจงรักภักดี ต้องมี หลักความเชื่อเรื่องพระเจ้า หรืออำนาจที่อยู่เหนือการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสในฐานะ เป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งในโลก

2.2 ความหมายตามทัศนะของชาวตะวันออก

ความหมายของคำว่า ศาสนา ตามทัศนะของชาวตะวันออก มีดังต่อไปนี้

ศาสนา คือ ลัทธิ ความเชื่อถือของมนุษย์ อันมีหลักคือ แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิที่จะกระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้นๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 84)

ศาสนาเป็นเรื่องที่ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ มีคำสอนทางจรรยา มีศาสดา มีคณะบุคคลที่รักษาความศักดิ์สิทธิ์และคำสอนไว้ เช่น พระหรือนักบวช และมีการ กวดขันเรื่องความจงรักภักดี (หลวงวิจิตรวาทการ, 2546 : 17)

ศาสนาตามความหมายที่ใช้กันอยู่ตามทัศนะของชาวตะวันออกเฉพาะ อย่างยิ่งชาวอินเดีย ไม่ว่าจะเป็นแฝงตัวอยู่ในคำว่า ธรรม หรือ ศาสนา หมายถึงหลักการ อันถูกต้องและสอดคล้องกับกฎจักรวาลที่พระศาสดาค้นพบและสั่งสอนไว้ให้คน ปฏิบัติตามเพื่อจะได้ดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขในโลกนี้ และเมื่อตายไปแล้ว ก็จะได้ บรรลุฝั่งโลกุตตรอันเป็นนิรันดร์ ดังนั้น ศาสนาจึงเน้นความรู้และการปฏิบัติด้วยตนเอง มากกว่าอย่างอื่น (แสง จันทร์งาม, 2545 : 10)

สรุปได้ว่า ตามทัศนะของชาวตะวันออก ศาสนาเป็นความเชื่อถือของมนุษย์ ที่มีหลักคำสอนทางศีลธรรมเพื่อให้คนได้ปฏิบัติตามและหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับ กำเนิดของโลกและจักรวาล มีศาสดา มีผู้สืบทอดและเน้นความจงรักภักดี เน้นความรู้

และการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดทางศาสนา ในลักษณะนี้ ศาสนามีฐานะเป็นองค์รวมมากกว่าจะกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นการเฉพาะ

2.3 ความหมายตามทัศนะของชาวตะวันตก

ชาวตะวันตกในที่นี้หมายถึงชาวโรมันและชาวกรีก โดยอาณาจักรกรีกและโรมันโบราณเป็นแหล่งอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาวตะวันตกและของโลก ชาวโรมันและชาวกรีกมีทัศนะเกี่ยวกับศาสนา ดังต่อไปนี้

ชาวโรมัน เรียกศาสนาว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เพราะศาสนาดั้งเดิมของชาวโรมันเป็นศาสนาแบบพหุเทวนิยม ซึ่งนับถือเทพเจ้าหลายองค์ เทพเจ้าบางองค์ก็ตรงกับเทพของศาสนากรีก เมื่อคริสต์ศาสนาเผยแผ่เข้าไปสู่กรุงโรมและได้กลายเป็นศาสนาของอาณาจักรโรมัน เมื่อประมาณ 400 ปีต่อมา ชาวโรมันก็ยังใช้คำว่า religio กับคริสต์ศาสนาได้อย่างสนิท เพราะคริสต์ศาสนามีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าอยู่แน่นอน ต่างกันแต่เพียงว่า ศาสนาดั้งเดิมนับถือเทพเจ้าหลายองค์ แต่คริสต์ศาสนานับถือเทพเจ้าองค์เดียว (แสง จันทรงาม, 2545 : 11)

ชาวกรีกสมัยโบราณจะเรียกศาสนาว่า theskeia แปลว่า การแสวงหา การค้นหา การสอบถาม หมายถึง การแสวงหาพระเจ้าหรืออำนาจเบื้องบน (แสง จันทรงาม, 2545 : 12)

หากจะกล่าวถึงศาสนาของชาวตะวันตก จะไม่กล่าวถึงชาวยิวไม่ได้ เพราะศาสนาคริสต์เกิดขึ้นระหว่างชนชาติยิวและพระเยซูผู้ให้กำเนิดศาสนาก็เป็นชนชาติยิว ชนชาติยิวใช้ภาษาฮีบรูว่ คือ คำว่า อะโบห์ดาห์ (a.boh.dah) ซึ่งแปลว่าการรับใช้ แทนคำว่า ศาสนา หมายถึง การรับใช้เทพเจ้านั่นเอง เพราะศาสนายูดาห์ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของชนชาติยิวเป็นศาสนาประเภทเอกเทวนิยม ซึ่งบูชาเทพเจ้าองค์เดียว (แสง จันทรงาม, 2545 : 13)

จะเห็นได้ว่า ตามทัศนะของชาวตะวันตก ศาสนาหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ พระเจ้าเสมอ การปฏิบัติของศาสนิกชนก็เป็นการเอาอกเอาใจรับใช้พระเจ้าโดยวิธีการต่างๆ เป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติต่อพระเจ้าอย่างจงรักภักดี หรือความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์

เหนือธรรมชาติ นั่นคือ พระเจ้า โดยศาสนาจะต้องมีลักษณะของความเชื่อ 4 ประการ คือ 1) พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง 2) คำสอนทั้งหมดมาจากโอองการของพระเจ้า 3) หลักความเชื่อบางอย่างที่อยู่เหนือการพิสูจน์นั้น ศาสนิกจะต้องเชื่อโดยปราศจากข้อสงสัย เพราะเป็นหลักคำสอนที่บริสุทธิ์ของพระเจ้า 4) การยอมมอบตน และการกระทำของตนและสิ่งอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับตนเองให้พระเจ้าด้วยความจงรักภักดีโดยปราศจากข้อโต้แย้ง (เสฐียร พันธงศรี, 2546 : 9)

สรุปได้ว่า เมื่อกล่าวโดยภาพรวม ศาสนา หมายถึง คำสอนที่ศาสดานำมาเผยแผ่สั่งสอน แจกแจง แสดงให้มนุษย์ละเว้นจากความชั่ว กระทำแต่ความดีเพื่อประสบสันติสุขในชีวิตทั้งในระดับธรรมดาสามัญและความสุขสงบนิรันดร ซึ่งมนุษย์ยึดถือปฏิบัติตามคำสอนนั้นด้วยความเคารพเลื่อมใสและศรัทธา คำสอนของศาสนาจะมีลักษณะเป็นสัจธรรมที่มีอยู่ในธรรมชาติแล้ว ศาสดาเป็นผู้ค้นพบหรือเป็นโอองการที่ศาสดารับมาจากพระเจ้านี้ได้

3. องค์ประกอบของศาสนา

ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ที่สลับซับซ้อนมาก และสิ่งที่สลับซับซ้อนทั้งหลายย่อมประกอบด้วยส่วนประกอบมากมายหลายอย่าง ศาสนาในฐานะเป็นปรากฏการณ์ทางจิตและทางสังคมที่สลับซับซ้อน ย่อมมีองค์ประกอบหลายอย่าง นักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของศาสนา ดังต่อไปนี้

หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวว่าไว้ว่า ศาสนา มีลักษณะหลายประการประกอบกัน คือ ศาสนาต้องเป็นเรื่องที่เชื่อถือด้วยความศักดิ์สิทธิ์ และไม่ใช่เชื่อถือเปล่าๆ ต้องเคารพบูชาด้วย ต้องมีคำสอนทางธรรมจรรยา และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุผลอันดีงาม ต้องปรากฏตัวผู้สอน ผู้ตั้ง ผู้ประกาศ ที่รู้กันแน่นอน และยอมรับว่าเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ ต้องมีคณะบุคคลทำหน้าที่โดยเฉพาะสำหรับรักษาความศักดิ์สิทธิ์และคำสอนนั้นสืบต่อมา บุคคลคณะนี้เรียกกันว่า พระ ถือเป็นวาระและเป็นเพศพิเศษ ต่างกับสามัญชน เรียกว่า สมณเพศ และต้องมีการกวดขันเรื่องความภักดี ซึ่งเรียกว่า Fidelity หมายความว่า ถ้าถือศาสนาหนึ่งแล้วจะไปถือศาสนาอื่นอีกไม่ได้ แม้แต่จะเคารพบูชาสถานของศาสนาหรือลัทธิอื่นก็ถือเป็นบาป (หลวงวิจิตรวาทการ, 2546 : 19)

แสง จันทรงาม กล่าวว่า ศาสนาในฐานะเป็นสถาบันต้องมียอดประกอบที่สำคัญ 8 ประการ คือ ศาสดาผู้ให้กำเนิด ประมวลคำสอน คัมภีร์ นักบวช ศาสนิกชน ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และสัญลักษณ์ทางศาสนา (แสง จันทรงาม, 2545 : 103)

เดือน คำดี กล่าวว่า ศาสนามียอดประกอบมากมายหลายอย่าง แต่ที่ถือว่าสำคัญที่สุดมี 5 ประการ ได้แก่ ศาสดา คัมภีร์ศาสนา นักบวชหรือผู้สืบต่อศาสนา ศาสนสถาน คือ สถานที่สำคัญของศาสนา หรือปูชนียสถาน และสัญลักษณ์หรือพิธีกรรม (เดือน คำดี, 2541 : 29)

สรุปได้ว่า สิ่งที่เรียกว่าศาสนาอย่างสมบูรณ์ต้องมียอดประกอบ ได้แก่ **ศาสดา** คือ ผู้ก่อตั้งศาสนา ซึ่งต้องมีชีวิตอยู่จริงในประวัติศาสตร์ **ศาสนธรรม** คือ คำสอนซึ่งเป็นหลักของศาสนา มีคัมภีร์เป็นที่รวบรวมคำสอน **ศาสนทายาท** คือ บุคคลผู้สืบทอดคำสอนของศาสนา ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาโดยตรง **ศาสนพิธี** คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องมาจากคำสอนของศาสนา **ศาสนสถาน** คือ สถานที่ประกอบศาสนกิจและศาสนพิธีต่าง ๆ

องค์ประกอบทั้งหมดนี้ บางศาสนาอาจขาดข้อใดข้อหนึ่งไป แต่ก็ยังถือว่าเป็นศาสนา เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ขาดองค์ประกอบข้อที่หนึ่ง คือ ศาสดาไม่ได้มีชีวิตอยู่จริงในประวัติศาสตร์ ศาสนาอิสลามขาดองค์ประกอบข้อ 5 คือ ศาสนบุคคล เพราะผู้นับถือศาสนาอิสลามไม่มีการถือเพศเป็นบรพชิต คงมีแต่เพศฆราวาสเท่านั้น

4. มูลเหตุการเกิดของศาสนา

ศาสนาเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่มนุษย์เริ่มแสวงหาความสุขให้แก่ตนเองและสังคม เพราะเป้าหมายของทุกศาสนา คือ การพ้นทุกข์ทรมานและพบกับความสุข ศาสนามีมูลเหตุการเกิดขึ้น พอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

4.1 ความกลัว

ในสมัยเริ่มแรกของมนุษยชาตินั้น สภาพภูมิศาสตร์และสังคมของมนุษย์ยังอยู่ในสภาพธรรมชาติ ป्राकฏการณ์ใดๆ เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มนุษย์ก็หาคำตอบไม่ได้ ขำร้ายมนุษย์ยังกลัวต่อปรากฏการณ์นั้นๆ เสียอีก เมื่อปรากฏการณ์นั้นเกิดซ้ำกันบ่อยๆ ขึ้นและหนักขึ้น ยิ่งทำให้มนุษย์เกิดความหวาดกลัวมากขึ้น เช่น ฝนตก

ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด น้ำท่วม ไฟป่า เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์หวาดกลัวทั้งนั้น และก็หาคำตอบไม่ได้ว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร เนื่องจากมนุษย์มีความหวาดกลัวเหลือประมาณ จึงคิดหาทางแก้ไขต่างคนต่างคิดและก็คิดว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเหลือเชื่อนี้ ต้องมีสิ่งที่มีอำนาจอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์นี้แน่ มนุษย์จึงเรียกสิ่งที่อยู่หลังปรากฏการณ์ต่างๆ ว่า “พระเจ้า”

เมื่อตั้งข้อสงสัยที่อยู่หลังปรากฏการณ์นั้นแล้ว มนุษย์ก็เอาความรู้สึกของตนเองไปให้เป็นผู้มีความรู้สึกของพระเจ้า เช่น พระองค์มีความรัก ความเมตตา ความสงสาร ความโกรธ ความเกลียด เป็นต้น และมนุษย์ก็สันนิษฐานว่า ถ้ามนุษย์เราทุกคนทำให้ถูกพระทัยของพระเจ้าพระองค์ก็จะเมตตาสงสาร แต่ถ้ามนุษย์ทำให้พระองค์ขัดเคืองพระทัย พระองค์ก็จะก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เลวร้ายขึ้นเพื่อเป็นการลงโทษมนุษย์ ดังนั้น ฝนตกหนัก แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด เป็นต้น เกิดขึ้นเพราะพระเจ้าเคืองพระทัย ต้องมีใครสักคนทำผิดทำให้พระองค์โกรธ จะทำให้พระเจ้าหายโกรธกลับมาสงสารได้ก็ต้องกราบไหว้เช่นสรวงบูชา สวดมนต์ขอพร การทำเช่นนั้น บางครั้งก็ได้ผล บางครั้งก็ไม่ได้ผล การทำการบูชาได้ผลก็ถือกันว่าทำการบูชาถูกวิธี แต่ถ้าการบูชาไม่ได้ผลก็ถือกันว่าทำการบูชาผิดวิธี เมื่อมีคนนิยมทำกันมากขึ้น ศาสนาแบบเทวนิยมก็เริ่มเกิดขึ้น (เดือน คำดี, 2541 : 15)

4.2 ความจำเป็น

ในสังคมแต่ละสังคมย่อมมีผู้คนแตกต่างกัน ความแตกต่างกันของแต่ละบุคคลนี้เอง ก่อให้เกิดปัญหาขึ้น บางสังคมก็มีปัญหามากมาย บางสังคมก็มีปัญหาน้อย สังคมที่มีปัญหามากมายนั้น บางครั้งก็มีปัญหาในทางความคิดที่แตกต่างกันมากจนहारอยต่อกันไม่ติด เกิดแตกแยกเป็นกลุ่มเป็นก้อนจนพัฒนาชาติไม่ได้ เช่น กลุ่มอาหรับในสมัยท่านนะบีมุฮัมมัดและกลุ่มชาวยิวในสมัยท่านโมเสส เป็นต้น แต่พอมีผู้นำทบทวนวิถีทางศีลธรรม โดยอ้างว่าเป็นโองการของพระเจ้าหรือเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์ คนเหล่านั้นก็จะหันมายอมรับและกลับมาสามัคคีกันอีก การกระทำเช่นนี้เมื่อมีจำนวนคนมากขึ้นๆ ก็จะกลายเป็นศาสนาไปในที่สุด การเกิดของศาสนาในลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะความจำเป็น (สุเมธ เมธาวิทยกุล, 2525 : 20)

4.3 การมีความรู้บัพพร่องทางภูมิศาสตร์

เมื่อมีปรากฏการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นในภูมิภาคนั้นๆ ประชาชนในที่นั้นๆ ก็ไม่เข้าใจว่าปรากฏการณ์นั้นๆ เกิดขึ้นเพราะมีสาเหตุอะไร เมื่อปรากฏการณ์นั้นๆ เกิดขึ้นบ่อยๆ จนกลายเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินก็มีคนปรารถนาที่จะอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ ทั้งๆ ที่ตนเองไม่เข้าใจ นี่คือมูลเหตุให้เกิดศาสนาอีกประการหนึ่ง เช่น ชาวอารยันในลุ่มแม่น้ำคงคาและสินธุในประเทศอินเดีย ไม่เข้าใจภูมิศาสตร์บนขุนเขาหิมาลัย เพราะบนขุนเขาหิมาลัยนั้นเป็นแอ่งขนาดใหญ่เป็นที่รวมของหิมะ เมื่อหิมะละลายก็จะกลายเป็นแม่น้ำใหญ่เหมือนทะเลสาบ ความไม่เข้าใจของคนผู้อธิบายจึงจินตนาการว่า บนขุนเขาหิมาลัยมีสระอนินดาตเป็นที่รวมของเหล่าวิทยากร เมื่อน้ำไหลลงสู่ที่ราบเป็นแม่น้ำ ก็เข้าใจกันว่าเป็นน้ำไหลลงมาจากสระอนินดาตที่เป็นสวรรค์ อันเป็นที่อยู่อาศัยของเทพ มีมหาเทพองค์หนึ่งพระนามว่า “อิศวร” ประทานน้ำลงมาให้ แม่น้ำคงคาในอินเดียจึงกลายเป็นน้ำจากสวรรค์ มีความหลัง มีความศักดิ์สิทธิ์ จนกลายเป็นแม่น้ำที่สามารถล้างบาปให้มนุษย์ได้ เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ล้วนแต่เป็นความบกพร่องทางภูมิศาสตร์และเป็นต้นเหตุให้เกิดศาสนาฮินดู (เดือน คำดี, 2541 : 20-21)

4.4 การคิดหาเหตุผล

เมื่อโลกเจริญขึ้น ผู้คนมีความคิดหลักแหลม มองปัญหาหนึ่งๆ แล้วหาคำตอบให้ตรงประเด็น เพื่อหาความจริงของปัญหานั้นๆ ให้ถูกต้อง จนเข้าใจความจริงอย่างแจ่มแจ้ง ก็นำความจริงนั้นมาเผยแพร่เพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสังคม นี่คือหลักเหตุผลอันเป็นบ่อเกิดของศาสนาแบบอเทวนิยม เช่น พระพุทธศาสนา เป็นต้น (เดือน คำดี, 2541 : 25)

สรุปได้ว่า บ่อเกิดของศาสนาประกอบด้วยความกลัวต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ ทำให้มนุษย์เชื่อว่ามียิ่งที่มีอำนาจสูงส่งภายใต้ปรากฏการณ์เพื่อให้สิ่งที่มีอำนาจสูงส่งอำนวยสุขให้ จึงพากันเคารพบูชาบวงสรวงอ้อนวอน ศาสนาเกิดจากความจำเป็นในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ในสังคมจึงจำเป็นต้องมีบทบัญญัติเพื่อเป็นหลักปฏิบัติร่วมกันโดยอ้างอิงว่าเป็นบทบัญญัติของพระเจ้า การมีความรู้บัพพร่องเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ก็เป็นมูลเหตุให้เกิดศาสนา เพราะเมื่อมนุษย์

ไม่เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ก็พยายามอธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์นั้นๆ ด้วยความไม่เข้าใจ จึงทำให้เกิดเป็นตำนานทางศาสนาต่างๆ ประการสุดท้ายคือ การคิดหาเหตุผลเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยหลักการของเหตุผลก็เป็นมูลเหตุการเกิดขึ้นของศาสนาอีกประการหนึ่งโดยเฉพาะศาสนาที่ไม่เชื่อในอำนาจของพระเจ้า

5. วิวัฒนาการของศาสนา

เมื่อศาสนาได้เกิดขึ้นในยุคแรกของมนุษยชาติ ศาสนาก็มีการวิวัฒนาการแบบเดียวกับสังคมมนุษย์ วิวัฒนาการของศาสนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในศาสนาเอง ลำดับขั้นตอนวิวัฒนาการของศาสนา พอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

5.1 การบูชาธรรมชาติ

ศาสนาดั้งเดิมของมนุษย์เป็นศาสนาที่ยังไม่มีแนวคิดทางปรัชญาที่ลึกซึ้ง เป็นศาสนาแบบง่ายๆ ไม่มีกรรมวิธีที่ซับซ้อน เป็นศาสนาเกี่ยวกับธรรมชาติและเกิดมาจากความกลัวต่อปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ศาสนาลักษณะนี้เรียกว่า ศาสนาบูชาธรรมชาติโดยตรงแบบง่ายๆ เพราะมนุษย์ในระยะแรกเริ่มยังไม่เจริญด้วยสติปัญญา ไม่สามารถคิดอะไรได้ลึกซึ้ง ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติต่างๆ เมื่อประสบกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ เช่น พายุฟ้าคำราม ไฟ เป็นต้น ก็เกิดความกลัว จึงพากันเคารพบูชาปรากฏการณ์นั้นๆ โดยตรง เพราะสมอยังไม่เจริญพอที่จะคิดถึงพลังอำนาจอันเป็นนามธรรมที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์เหล่านั้นได้ จึงได้พากันบูชาธรรมชาติ เช่น การบูชาฟ้าและแผ่นดิน การบูชาปรากฏการณ์ในท้องฟ้า การบูชาปรากฏการณ์บนดินและในดิน การบูชาสัตว์ การบูชาก่อนหินและภูเขา การบูชาป่าไม้และต้นไม้ เป็นต้น ดังนั้น ศาสนาดั้งเดิมที่สุดของมนุษย์คงเกิดจากความกลัวต่อกฎพิบัติต่างๆ ที่เกิดจากปรากฏการณ์ต่างๆ ในธรรมชาติ เช่น พายุใหญ่ ฟ้าคำรามและไฟ และเกิดจากความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือจากพลังอำนาจลึกลับบางอย่างให้คุ้มครองตนจนจกอันตรายเหล่านั้น นี่อาจจะเป็นต้นกำเนิดของการบูชาธรรมชาติ (เสฐียร พันธรักษ์, 2542 : 28)

5.2 วิญญาณนิยม

มนุษย์ในยุคแรกนั้น หวาดกลัวต่อความโหดร้ายของธรรมชาติและสิ้นชมนินดีต่อความสุขที่ธรรมชาติดลบันดาลให้ แต่พวกเขาไม่ได้คิดหาสาเหตุว่า ทำไมธรรมชาติจึงมีอำนาจเช่นนั้น ต่อมาเมื่อมนุษย์เจริญขึ้นๆ จึงพากันคิดสงสัยถึงอำนาจอันเหลือล้นของธรรมชาตินั้น จนในที่สุดก็ได้ข้อคิดใหม่ว่าการที่ธรรมชาติมีอำนาจเช่นนั้น น่าจะมีอำนาจลึกลับอะไรสักอย่างสิงสถิตอยู่เบื้องหลังของธรรมชาตินั้น แล้วพวกเขาก็เรียกอำนาจลึกลับนั้นไปต่างๆ กัน ที่ให้คุณก็เรียกว่า “เทวดา” ที่ให้โทษก็เรียกว่า “ผี” ทั้งเทวดาและผีรวมเรียกว่า “วิญญาณ” ต่อมาเมื่อมนุษย์เจริญมากขึ้น ก็ได้สร้างสรรค์ศิลปะการวาดภาพเขียนขึ้น มนุษย์ได้วาดภาพเทวดาและผีให้มีรูปร่างแตกต่างกัน โดยวาดภาพเทวดาให้สวยงามน่ารัก น่าเลื่อมใส เพราะถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงาม แต่วาดภาพผีให้น่าเกลียด น่ากลัว เพราะเป็นสัญลักษณ์แห่งความชั่วร้าย และบูชาเทวดาที่คิดว่ามีอำนาจดลบันดาลให้คุณและโทษแก่พวกเขาซึ่งซ่อนตัวอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ของธรรมชาตินั้น ๆ (เลสลีย์ร พันธรังษี, 2542 : 29)

5.3 พหุเทวนิยม

เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาความเข้าใจเรื่องวิญญาณให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จนมีความเข้าใจว่าวิญญาณมีความศักดิ์สิทธิ์ มีพลังอำนาจอยู่เหนือวิสัยของมนุษย์ จึงพากันเรียกวิญญาณซึ่งสิงสถิตอยู่ในธรรมชาติทั่วไปในชื่อต่าง ๆ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระวรุณ พระอัคนี เป็นต้น แนวความคิดเช่นนี้เรียกว่า พหุเทวนิยม (Polytheism) คือการนับถือพระเจ้าหลายองค์ มีวิวัฒนาการมาจากการบูชาธรรมชาติและวิญญาณนิยมนั่นเอง แต่วิวัฒนาการในขั้นนี้ ทำให้มนุษย์มีความคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าจำนวนมากและได้จำแนกเทพเจ้าออกไปอย่างกว้างขวางทั้งทางฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี พหุเทวนิยมถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของศาสนา เป็นขั้นที่ความเชื่อของมนุษย์ได้กลายมาเป็นศาสนาตามความหมายของคำว่า religion อย่างแท้จริง เพราะมีการเคารพเทพเจ้าอย่างเต็มที่ (แสง จันทรวงาม, 2545 : 271)

5.4 การนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่ม

คำว่า เทพเจ้าประจำกลุ่ม (Henotheism) คือ การนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่มของตนเป็นสำคัญ แต่ไม่ได้ปฏิเสธว่าเทพเจ้าของชนกลุ่มอื่นไม่มี พวกเขายืนยันว่ามีเหมือนกัน แต่ไม่สำคัญเท่าเทพเจ้าประจำกลุ่มของตัวเอง กลุ่มชนในสมัยนี้ได้วิวัฒนาการมาจากกลุ่มพหุเทวนิยมนั่นเอง และอยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่มพหุเทวนิยม (Polytheism) กับกลุ่มเอกเทวนิยม (Monotheism) เช่น ชาวอินเดียบราฮ์มน แต่ละวรรณะจะนับถือเทพเจ้าประจำวรรณะของตัวเองเป็นพิเศษ ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็จะนับถือเทพเจ้าของวรรณะอื่นเหมือนกัน แต่ไม่ถือว่าสำคัญเท่าเทพเจ้าประจำกลุ่มของตัวเอง เช่น พวกพราหมณ์จะนับถือพระพิฆเนศในฐานะเป็นคือเทพเจ้าแห่งความรู้และปัญญา ส่วนพวก ไวศยะ คือ เกษตรกรจะนับถือพระวรุณ (ฝน) พระแม่ธรณีเป็นพิเศษ เป็นต้น (สุเมธ มหาวิทยกุล, 2525 : 21)

5.5 เอกเทวนิยม

คำว่า เอกเทวนิยม หมายถึง การนับถือพระเจ้าเพียงองค์เดียว เป็นแนวคิดที่วิวัฒนาการมาจากการนับถือพระเจ้าหลายองค์นั่นเอง เพราะการที่มนุษย์มีพระเจ้ามากมายหลายองค์ ทำให้เกิดความแตกแยกเป็นกลุ่มต่างๆ ไม่สามารถรวมกันเป็นปึกแผ่นในสังคมขึ้นมาได้ ทำให้ผู้เป็นใหญ่ในกลุ่มพยายามหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในกลุ่มต่างๆ เพื่อจะได้รวมกลุ่มเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงประกาศคำสอนไปในทำนองที่ว่ามีพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุดอยู่เพียงองค์เดียวเท่านั้น ที่ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทรงดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง แนวความคิดเช่นนี้ เช่น ทศณะเรื่องพระเจ้าในศาสนาฮิว คริสต์ อิสลาม และซิกข์ เป็นต้น (ประยงค์ แสนบุราณ, 2557: 11)

5.6 อเทวนิยม

เมื่อมนุษย์หมกมุ่นอยู่กับความเชื่อเรื่องพระเจ้ามาเป็นเวลานาน ก็มีมนุษย์บางคนคิดแปลกไปจากเดิม โดยคิดในเชิงปฏิเสธพระเจ้าและเทพเจ้าต่างๆ โดยมีความคิดว่า ไม่มีพระเจ้าที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง เพราะสรรพสิ่งเกิดขึ้นเองโดยกระบวนการทางธรรมชาติ เมื่อเกิดขึ้น เป็นไปแล้วก็แตกสลายไปตามกระบวนการทางธรรมชาติเช่นเดียวกัน แนวความคิดแบบนี้ เช่น พุทธศาสนา และศาสนาเซน และศาสนาเต๋า เป็นต้น (สุเมธ มหาวิทยกุล, 2525 : 28)

สรุปได้ว่า ศาสนามีวิวัฒนาการมาจากความคิดที่เรียบง่ายโดยการบูชาธรรมชาติ เช่น การบูชาฟ้าและแผ่นดิน การบูชาปรากฏการณ์ในท้องฟ้า เป็นต้น ต่อมาจึงมีแนวความคิดว่าในปรากฏการณ์ทางธรรมชาตินั้นๆ น่าจะมีวิญญาณหรือพลังลึกลับอยู่เบื้องหลัง หรือแม้กระทั่งบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วก็จะมีฐานะเป็นวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ในธรรมชาติ แนวความคิดเช่นนี้เรียกว่า วิญญาณนิยม ต่อมาวิญญาณเหล่านั้นก็ถูกเข้าใจว่ามีพลังอำนาจที่อยู่เหนือวิสัยของมนุษย์ธรรมดาทั่วไป สามารถดลบันดาลความสุขความทุกข์ให้แก่มวลมนุษยชาติจึงทำให้วิญญาณเหล่านั้นมีฐานะเป็นพระเจ้าหรือเทพเจ้าต่างๆ ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก เรียกว่า พหุเทวนิยม เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นเผ่าเป็นสังคม ก็พากันนับถือและยกย่องเทพเจ้าที่ให้คุณและโทษเฉพาะแก่กลุ่มของตนเท่านั้น เรียกว่า การนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่ม เมื่อมีเทพเจ้าจำนวนมากก็ทำให้เกิดความแตกแยกจึงจำเป็นต้องมีแนวคิดเรื่องเทพเจ้าที่เป็นหนึ่งเพียงองค์เดียว เรียกว่า เอกเทวนิยม และในที่สุดเมื่อมนุษย์มีเหตุผลมากขึ้น จึงพากันปฏิเสธอำนาจของพระเจ้า โดยมอบอำนาจในการสร้างโลกและสรรพสิ่งให้แก่กระบวนการทางธรรมชาติ ซึ่งไม่ใช่อำนาจการสร้างของพระเจ้าอีกต่อไป เพราะพระเจ้าไม่มีอยู่จริง เรียกว่า อเทวนิยม

6. ประเภทของศาสนา

ศาสนาเริ่มเกิดขึ้นเมื่อมีมนุษย์ขึ้นในโลกและได้มีวิวัฒนาการมาตามลำดับหลายขั้นตอน จึงทำให้ศาสนาแตกแยกออกเป็นหลายประเภท เพราะความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และความเชื่อถือ ทำให้เกิดศาสนาหลายรูปแบบขึ้น นักวิชาการศาสนาได้แบ่งประเภทของศาสนาไว้หลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

6.1 แบ่งตามลักษณะของความเชื่อ

ศาสนาที่แบ่งตามลักษณะของความเชื่อนั้น มี 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1) ศาสนาเทวนิยม (Theism)

ศาสนาเทวนิยม คือ ศาสนาที่เชื่อมั่นในความยิ่งใหญ่และความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก ทรงดลบันดาลให้สรรพสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างนั้นเป็นไปตามพระประสงค์ของพระองค์ ศาสนาประเภทนี้แบ่งย่อย

ออกไปอีกเป็น 3 ประเภท คือ (1) **สัพพัทธเทวนิยม** (Pantheism) ได้แก่ ความเชื่อว่าทุกหนทุกแห่งในโลกและจักรวาลมีพระผู้เป็นเจ้าของอยู่ทั้งสิ้น เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นต้น (2) **พหุเทวนิยม** (Polytheism) ได้แก่ ความเชื่อว่า พระเจ้ามีหลายองค์ แต่ละองค์ก็มีความยิ่งใหญ่และคุณสมบัติที่แตกต่างกัน เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนากรีกโบราณ เป็นต้น และ (3) **เอกเทวนิยม** (Monotheism) ได้แก่ ความเชื่อว่าพระเจ้าที่ยิ่งใหญ่มีเพียงองค์เดียวเท่านั้น เช่น ศาสนายิว ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เป็นต้น (สุเมธ เมธาวิทยกุล, 2525 : 32)

2) ศาสนาอเทวนิยม (Atheism)

ศาสนาอเทวนิยม คือ ศาสนาที่มีแนวคิดตรงกันข้ามกับเทวนิยม กล่าวคือ บางศาสนาไม่ได้สอนว่า สรรพสิ่งในโลกเกิดขึ้นมาจากพระเจ้า และปฏิเสธอำนาจของพระเจ้าหรือของเทพเจ้าต่างๆ แต่ได้สอนว่า ทุกอย่างในโลกเกิดขึ้นจากตัวผู้ทำหรือตัวบุคคลนั่นเอง การที่บุคคลจะประสบความสำเร็จหรือความผิดหวังในชีวิตก็เนื่องมาจากการกระทำของตน ดังนั้น บุคคลจึงเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ไม่สามารถจะช่วยเหลืออะไรได้ ถ้าบุคคลไม่ช่วยตนเอง บุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นเป็นเพียงปัจจัยเสริม ศาสนาที่ปฏิเสธอำนาจของพระเจ้า ได้แก่ พระพุทธศาสนา ศาสนาเซน เป็นต้น (จำนง อติวัฒน์สิทธิ์, 2547 : 21)

6.2 แบ่งตามการได้รับความนับถือ

ศาสนาแบ่งตามการได้รับความนับถือมี 2 ประเภท คือ

1) ศาสนาที่ไม่มีผู้นับถือแล้ว (Dead Religions)

ศาสนาเหล่านี้เคยมีผู้นับถือมาแล้วในอดีต แต่ปัจจุบันไม่มีผู้นับถือแล้ว เหลือแต่ชื่อในประวัติศาสตร์เท่านั้น นักการศึกษาศาสนาได้ประมวลไว้ 12 ศาสนา คือ (1) ในทวีปแอฟริกา 1 ศาสนา ได้แก่ ศาสนาของอียิปต์โบราณ (2) ในทวีปอเมริกา มี 2 ศาสนา ได้แก่ ศาสนาของชาวเปรูโบราณ และศาสนาของชาวเม็กซิกันโบราณ (3) ในทวีปเอเชีย มี 5 ศาสนา ได้แก่ ศาสนามิทรา (Mithraism) คือ ศาสนาที่นับถือพระอาทิตย์ของพวกเปอร์เซีย ศาสนามานิไค (Manichaeism) ไม่ปรากฏว่าอยู่ในแถบใด มีความเชื่อว่า พระเจ้ากับซาตานหรือมาร เป็นของคู่กันชั่วนิรันดร์ ศาสนานี้มีผู้นับถือระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-11 ชื่อของศาสนาดังขึ้นตามชื่อผู้ตั้งศาสนาที่เรียก

ทั่วไปว่า มี ศาสนาของชนเผ่าบาบิโลเนีย ศาสนาของชนเผ่าฟินิเซีย และศาสนาของพวกฮิตไตต์ (Hittites) ชนพวกนี้เป็นชนชาติโบราณที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเอเชียไมเนอร์ และ (4) ในทวีปยุโรป มี 4 ศาสนา คือ ศาสนาของพวกกรีกโบราณ ศาสนาของพวกโรมันโบราณ ศาสนาของพวกดิวตันยุคแรก และศาสนาของพวกสแกนดิเนเวีย (สวีเดน นอร์เวย์ และเดนมาร์ก)

2) ศาสนาที่ยังมีผู้นับถืออยู่ (Living Religion)

ศาสนาที่ยังมีผู้นับถืออยู่ในปัจจุบัน นักวิชาการทางศาสนาได้ประมวลไว้ 12 ศาสนา คือ (1) ศาสนาที่เกิดในเอเชียตะวันออก คือ จีน ญี่ปุ่น จำนวน 3 ศาสนา ได้แก่ ศาสนาเต๋า ศาสนาขงจื้อ และศาสนาชินโต (2) ศาสนาที่เกิดในเอเชียใต้ คือ ฮินดู จำนวน 4 ศาสนา ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาเชน ศาสนาพุทธ และศาสนาซิกข์ และ (3) ศาสนาที่เกิดในเอเชียตะวันตก คือ ปาเลสไตน์ เปอร์เซีย และอาหรับ จำนวน 5 ศาสนา ได้แก่ ศาสนาไซโรัสเตอร์ ศาสนายูดา หรือยิว ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาบาไฮ (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2545 : 16-19)

6.3 แบ่งตามลำดับวิวัฒนาการของศาสนา

ศาสนาที่แบ่งตามลำดับวิวัฒนาการของศาสนาแล้ว มี 2 ประเภท คือ

1) ศาสนาธรรมชาติ (Natural Religion)

ศาสนาที่นับถือธรรมชาติ มีความเชื่อว่าในธรรมชาติมีวิญญาณสิงอยู่ จึงแสดงความเคารพนับถือโดยการเซ่นสรวง สังเวย เป็นต้น การที่มนุษย์ได้เห็นปรากฏการณ์ต่างๆทางธรรมชาติได้เอาความรู้สึกลึกลับของมนุษย์เข้าไปจับจนทำให้เกิดความเชื่อว่ามีบุคคลผู้สร้างสรรพสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ และมีสิ่งเหนือธรรมชาติคอยควบคุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ นับเป็นการแสดงออกในเชิงศาสนาในขั้นต้นของมนุษย์

2) ศาสนาองค์กร (Organized Religion)

ศาสนาประเภทนี้เป็นศาสนาที่มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ มีการจัดรูปแบบ มีการควบคุมเป็นระบบจนกระทั่งก่อตั้งในรูปสถาบันขึ้น อาจเรียกว่า ศาสนาทางสังคม (Associative Religion) ซึ่งมีการจัดระบบความเชื่อตอบสนองสังคม โดยคำนึงถึงความเหมาะสมแก่สภาวะของแต่ละสังคมเป็นหลัก และก่อรูปเป็นสถาบัน

ทางศาสนาขึ้น ทำให้ศาสนาประเภทนี้มีระบบและรูปแบบเฉพาะตัว มีความมั่นคงถาวรในสังคมสืบมา เช่น ศาสนายูดาห์ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธ เป็นต้น (เดียน คำดี, 2541: 8)

6.4 แบ่งตามประเภทของผู้นับถือศาสนา

ศาสนาที่แบ่งตามประเภทของบุคคลผู้นับถือมี 3 ประเภท คือ

1) ศาสนาเผ่า (Ethnic Religion)

ศาสนาเผ่า คือ ศาสนาที่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนับถือเฉพาะในศาสนาที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เช่น ศาสนาของคนโบราณหรือศาสนาของชนเผ่าต่างๆ นอกจากนี้ ศาสนาใหญ่ๆ ของโลกบางศาสนาก็จัดอยู่ในศาสนาประเภทนี้เพราะมีการนับถือเฉพาะในชาติใดชาติหนึ่ง เช่น ศาสนาฮินดู นับถือกันเฉพาะในประเทศอินเดีย ศาสนาโซโรอัสเตอร์นับถือเฉพาะในหมู่ชนเผ่าเปอร์เซีย ศาสนายูดาห์หรือศาสนายิวนับถือกันเฉพาะในหมู่ชาวอิสราเอล ศาสนาซินโตนับถือเฉพาะในหมู่ชาวญี่ปุ่น และศาสนาขงจื๊อก็นับถือเฉพาะในหมู่ชาวจีน เป็นต้น

2) ศาสนาสากล (Universalizing Religion)

ศาสนาโลก คือ ศาสนาที่มีผู้นับถือกระจายอยู่ทั่วโลก ไม่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และที่ใดที่หนึ่ง เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศาสนาโลก

3) ศาสนากลุ่ม (Segmental Religion)

ศาสนากลุ่ม คือ ศาสนาที่เกิดจากศาสนาใหญ่ๆ หรือนิกายย่อยของศาสนาสากล ซึ่งเกิดจากความกดดันทางสังคม เช่น การเหยียดสีผิว สิทธิทางกฎหมาย ความไม่เท่าเทียมกัน เป็นต้น กลุ่มบุคคลที่เสียเปรียบทางสังคมมีความประสงค์จะแก้ปัญหาเหล่านี้และสร้างไว้ซึ่งวัฒนธรรมของตน จึงฟื้นฟูลัทธิศาสนาและระบบสังคมให้เป็นตัวของตัวเองขึ้นใหม่ จะรวบรวมผู้คนที่เห็นด้วยทำการเผยแผ่ศาสนาและวัฒนธรรมของตนในต่างแดน เช่น ชาวพุทธในอินโดนีเซีย กลุ่มมุสลิมดำในอเมริกา กลุ่มโซโรอัสเตอร์ในอินเดีย กลุ่มฮินดูในแอฟริกาใต้ เป็นต้น โดยอาศัยศาสนาเป็นพลังชี้นำ (จำนง อติวัฒนสิทธิ์, 2547 : 19-20)

สรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของศาสนาแม้จะแบ่งออกเป็นหลายๆ ประเด็นย่อย แต่ประเภทที่สำคัญจะเป็นการแบ่งตามหลักความเชื่อ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประการ คือ ศาสนาประเภทเทวนิยม คือ กลุ่มศาสนาที่เชื่อในอำนาจและความศักดิ์ของพระเจ้า และศาสนาประเภทอเทวนิยม คือ ศาสนาที่ไม่เชื่อในอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า เพราะศาสนาทุกศาสนาในโลกต่างก็มีหลักคำสอนเป็นสองแนวทางดังกล่าว

7. ความสำคัญของศาสนา

ศาสนาไม่สามารถแยกออกจากสังคมได้ เพราะการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางศาสนาของมนุษย์เป็นพฤติกรรมทางสังคมชนิดหนึ่ง ศาสนาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากต่อสังคมมนุษย์ เพราะมีอิทธิพลที่ยิ่งใหญ่ต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ ศาสนามีความสำคัญทุกระดับ ตั้งแต่ตัวบุคคล สังคมตั้งแต่กลุ่มเล็กนับแต่ภายในครอบครัวออกไปจนถึงสังคมภายนอกไปจนถึงระดับชาติและระดับโลกในที่สุด โดยสรุปศาสนามีความสำคัญ ดังต่อไปนี้

7.1 ความสำคัญระดับบุคคล

ศาสนามีความสำคัญในระดับปัจเจกบุคคลอย่างมาก เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดความอบอุ่น ผ่อนคลายความกลัว ความวิตกกังวล ลดทอนความทุกข์โศก และเป็นเครื่องนำทางชีวิต หากศาสนาไม่สามารถชี้นำในระดับบุคคลได้ก็ไม่มีผลที่แท้จริงต่อสังคมหรือชาติบ้านเมือง เพราะแท้จริงแล้วชาติบ้านเมืองก็คือที่รวมของปัจเจกบุคคลนั่นเอง ศาสนาทุกศาสนาจะเห็นพ้องกันว่าศาสนามีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาจิตใจของบุคคล เพราะศาสนาเป็นเครื่องสั่งสอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ เป็นเครื่องบำบัดทุกข์และบำรุงสุขให้แก่มนุษย์ เปรียบเหมือนดวงประทีปโคมไฟที่ให้ความสว่างแก่การดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีหลักยึด เพราะศาสนามีหลักศรัทธาและหลักเหตุผลสำหรับให้ศาสนิกชนยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิต แม้ว่าศาสนาต่างๆ จะมีหลักการและวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ศาสนาทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การให้มนุษย์

ละความชั่ว ประพฤติตนเป็นคนดี ซึ่งนับเป็นเป้าหมายสูงสุดของแต่ละศาสนา นอกจากนี้ หลักคำสอนในศาสนายังมุ่งให้มนุษย์พัฒนาจากสภาพสัตว์ประเภทคนไปสู่ความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสภาพที่สูงกว่าสัตว์ เพราะคนที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา ก็ไม่แตกต่างอะไรจากสัตว์ทั่วไป แต่มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั่วไปเพราะมีสำนึกดีชั่วซึ่งเกิดขึ้นจากการกล่อมเกล้าจากหลักธรรมในทางศาสนา มนุษย์สามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดดีหรือชั่วเพราะหลักคำสอนทางศาสนาที่มุ่งให้มนุษย์มีมโนธรรมในการที่จะกระทำการสิ่งที่ดีควรทำและละเว้นสิ่งที่ไม่ควรทำ มนุษย์จะมีสำนึกทางศีลธรรมเช่นนั้นได้ก็เพราะการศึกษาหลักคำสอนในศาสนานั้นเอง (สนตงกูโร ภิกข, 2521: 180)

7.2 ความสำคัญระดับชาติ

ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลในสังคมให้เข้ามารวมกันเป็นสังคม พิธีกรรมต่างๆ ในศาสนาล้วนมีวัตถุประสงค์ที่จะกระชับความกลมเกลียวและการทำงานของสมาชิกในสังคม เพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ศาสนาเป็นสายเชื่อมโยงให้มนุษย์ในสังคมสามารถรวมกลุ่มกันได้ในทุกระดับหน่วยของสังคม เพราะศาสนาจะช่วยสร้างมนุษย์สัมพันธ์อันดีต่อกัน สร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันให้เกิดขึ้น เป็นรากฐานแห่งความสามัคคี การร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาชุมชน และสร้างความสงบสุขความมั่นคงให้แก่ชุมชน เช่น ในสังคมเดียวกัน คนที่นับถือศาสนาต่างกัน เช่น ชาวพุทธ ชาวคริสต์ ชาวอิสลาม เป็นต้น ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ถ้าปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาที่สอนให้ผู้นับถือเป็นคนดีอย่างเคร่งครัด (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2539 : 206)

7.3 ความสำคัญระดับประเทศ

ศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยและเอกลักษณ์ของประเทศ เป็นพื้นฐานของขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ศาสนาจะเป็นสิ่งกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะวัฒนธรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิดขึ้นมาจากศาสนา เช่น ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานความเชื่ออันนำไปสู่ประเพณีขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมไทย เราไม่สามารถเข้าใจคนไทยหรือวัฒนธรรมไทยได้เลยหากไม่ทำความเข้าใจพระพุทธศาสนา ก่อน นอกจากนี้ ภาษา วรรณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และประติมากรรม เป็นต้น ก็มีบ่อเกิดขึ้นมาจากศาสนา

7.4 ความสำคัญในระดับสากล

ศาสนาเป็นมรดกอันล้ำค่าของมนุษยชาติ ศาสนาทำให้ศาสนิกชนเคารพซึ่งกันและกัน มนุษย์ทุกคนควรมีสิทธิในการนับถือศาสนา และศาสนาแต่ละศาสนาพึงให้ความเคารพในสิทธิขั้นพื้นฐานนี้ (ภัทรพร สิริกาญจน, 2546 : 5)

สรุปได้ว่า ศาสนามีความสำคัญต่อมนุษย์และสังคมในทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล สังคม ชาติและระดับโลก เพราะศาสนามีคุณค่าต่อมนุษย์ในทุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิต ช่วยให้มีมนุษย์มีหลักยึดที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตมีความหมายและความหวัง เป็นแหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมที่งดงามของสังคม ก่อให้เกิดเสถียรภาพและความสงบสุขในสังคม เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้มนุษย์ประเสริฐกว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ และเป็นมรดกอันล้ำค่าของโลก

8. สรุป

ศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ ทุกศาสนาล้วนมีคำสั่งสอนที่ต้องการให้มนุษย์ละเว้นการทำความชั่วและส่งเสริมให้ทำความดี บางศาสนาอาจจะเชื่อในอำนาจของพระเจ้าหรือไม่เชื่อในอำนาจของพระเจ้ายกก็ได้ แต่ก็มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์เป็นคนดีและมีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกเบื้องหลังความตาย ศาสนาในฐานะสถาบันหรือองค์กรจะต้องมีศาสดาผู้ก่อตั้งหรือผู้นำคำสั่งสอนออกเผยแผ่หลักคำสอน บุคคลผู้สืบทอดศาสนา พิธีกรรมทางศาสนา และสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ศาสนามีป่อเกิดมาจากความกลัวต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ความจำเป็นในการปกครองกลุ่มคนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย และการมีความรู้ บทพร่องทางภูมิศาสตร์ทำให้มนุษย์อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ด้วยความไม่รู้ ทั้ง 3 ประการนี้เป็นป่อเกิดมาของศาสนาประเภทเทวนิยม ส่วนการคิดหาเหตุผลเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล เป็นป่อเกิดของศาสนาประเภททอเทนิยม

ศาสนามีวิวัฒนาการมาตามลำดับตั้งแต่การนับถือธรรมชาติ การนับถือวิญญาณต่างๆ การนับถือเทพเจ้าจำนวนมากมาย การนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่มของตนเอง แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธเทพเจ้าของกลุ่มอื่น การยอมรับนับถือพระเจ้าเพียงพระองค์เดียว และการไม่ยอมรับนับถือพระเจ้า วิวัฒนาการดังกล่าวแสดงถึงประเภทของศาสนาโลกที่แบ่งออกเป็นศาสนาที่ยอมรับนับถือพระเจ้า (เทวนิยม) และศาสนาที่ไม่ยอมรับนับถือพระเจ้า (อเทวนิยม)

ในปัจจุบัน ศาสนามีสถานะเป็นองค์กร มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ตกอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการณ์ทางสังคม บุคคลผู้นับถือศาสนาควรทำความเข้าใจแก่นแท้ของการ นับถือศาสนาให้ถ่องแท้ นั่นคือ ความต้องการให้ผู้นับถือเป็นคนดี มนุษย์จึงควรนำหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ไม่ควรนับถือศาสนาในฐานะเป็นที่พึ่งทางจิตใจเพียงอย่างเดียว แต่ขาดการนำหลักคำสอนทางศาสนามาปฏิบัติ นอกจากนี้ยังต้องเคารพต่อศรัทธาของผู้นับถือศาสนาอื่นๆ ด้วย ไม่ควรมองด้วยการเปรียบเทียบว่าศาสนาไหนดีกว่ากัน จนเกิดความขัดแย้ง เพราะทุกศาสนาล้วนมีเป้าหมายเดียวกัน แม้จะมีคำสอนแตกต่างกันก็ตาม หากเข้าใจความแตกต่างและเคารพต่อศรัทธาของผู้อื่นก็จะไม่ทำให้เกิดความแตกแยกขึ้น ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการนับถือศาสนาอย่างถูกต้องซึ่งเกิดขึ้นมาจากการศึกษาศาสนาจนเข้าใจอย่างแท้จริงนั่นเอง

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เอกสารอ้างอิง

- จำนง อติวัฒนสิทธิ์. (2547). **ศาสนา ชีวิตและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์. (2539). **วัฒนธรรมและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประยงค์ แสนบุราณ. (2557). **ศาสนาขั้นแนะนำ**. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ภัทรพร สิริกาญจนและคณะ. (2546). **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เดือน คำดี. (2541). **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์.
- สนตงกูโร ภิกขุ. (2521). **ศาสนาต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิราช วิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2545). **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รวมสาส์น.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล. (2525). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียน สโตร์.
- เสฐียร พันธงศรี. (2546). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ.
- แสง จันทรงาม. (2545). **ศาสนศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2546). **ศาสนาสากล เล่ม 1-2**. กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.